

Zofia Zych*

ORCID: 0009-0006-8450-0396

Uniwersytet Gdański

Determinanty wyniku wyborczego Wojciecha Szczurka w wyborach Prezydenta Miasta Gdyni w 2024 roku

Determinants of Wojciech Szczurek's Electoral Result in 2024 Mayoral Election in Gdynia

Słowa kluczowe: frekwencja wyborcza, prezydent miasta, wybory samorządowe, wynik wyborczy

Keywords: election result, local elections, mayor, voter turnout

Streszczenie

Artykuł poświęcono wyborom samorządowym przeprowadzonym w kwietniu 2024 r. na przykładzie miasta Gdyni. W artykule skupiono się na przebiegu kampanii prezydenckiej, a zwłaszcza na przyczynach przegranej wieloletniego Prezydenta Gdyni Wojciecha Szczurka. Wskazano błędy popełnione przez byłego włodarza w kampanii oraz dokonano porównania aktywności kampanijnej w mediach społecznościowych z kandydatami na urząd prezydenta miasta, którzy weszli do drugiej tury wyborów. Przedstawiono także charakterystykę wyborów samorządowych w Polsce, zwrócono uwagę na kwestię małej frekwencji wyborczej oraz jej przyczyny. Ponadto ukazano dokonania dawnego włodarza miasta i jego ugrupowania. Wskazano, że działalność urzędu miasta, jak i samego prezydenta Szczurka miały wpływ na zachowania wyborcze elektoratu w wyborach samorządowych w 2024 r.

* Zofia Zych, mgr; doktorantka w Instytucie Politologii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański; e-mail: zofia-zych.wp@wp.pl.

Abstract

The article is devoted to the local government elections held in April 2024 on the example of the city of Gdynia. The article focuses on the course of the presidential campaign, especially on the reasons for the defeat of the long-standing mayor of Gdynia Wojciech Szczurek. Mistakes made by the former mayor in the campaign were pointed out, and a comparison was made between campaign activity in social media the candidates for the office of mayor who entered the second round of the election. The characteristics of local elections in Poland are also presented, and the issue of low voter turnout and its reasons are highlighted. In addition, the achievements of the former town mayor and his group were presented. It was pointed out that the activities of the city hall and of President Szczurek himself had an impact on the electorate's voting behaviour in the 2024 local elections.

Wprowadzenie

Wybory samorządowe są nieodłączną częścią cyklu wyborczego w Polsce. Wyjątkowość wyborów przeprowadzonych wiosną 2024 r. podkreśla fakt, że zakończyły one najdłuższą kadencję w historii samorządu terytorialnego w III RP. Od czasu wprowadzenia przepisów dotyczących samorządu terytorialnego (w marcu 1990 r.) kadencja samorządu trwała cztery lata. Na mocy ustawy z dn. 11 stycznia 2018 r. wprowadzono zmiany do ustawy o samorządzie terytorialnym, powiatowym, wojewódzkim oraz ustawy Kodeks wyborczy, ustanawiając trwanie kadencji na okres 5 lat¹. Jednakże, w obawie przed skumulowaniem się wyborów parlamentarnych, samorządowych i wyborów do Parlamentu Europejskiego zdecydowano o wydłużeniu kadencji samorządu terytorialnego. Ustawa z dn. 29 września 2022 r. stanowi o przedłużeniu kadencji upływającej w 2023 r. do 30 kwietnia 2024 r.² Minione wybory okazały się historyczną zmianą dla miasta na prawach powiatu, jakim jest Gdynia. Wieloletni władarz miasta nie został ponownie wybrany, nawet nie wszedł do drugiej tury. Zaskakujący wynik wyborów ma swoje uzasadnienie w ostatnich latach szczególnie w podejmowanych przez prezydenta wraz z radą miasta decyzjach, jak i w zachowaniu samego Wojciecha Szczurka wobec gdynian. Hipoteza badawcza brzmi: wynik wyborów prezydenta miasta

¹ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych, Dz.U. 2018, poz. 130.

² Ustawa z dnia 29 września 2022 r. o przedłużeniu kadencji organów jednostek samorządu terytorialnego, Dz.U. 2022, poz. 2418.

Gdyni przeprowadzonych w kwietniu 2024 r. był rezultatem negatywnej oceny dotychczasowych działań włodarza.

Celem artykułu jest ukazanie determinantów wyniku wyborczego Wojciecha Szczurka oraz jego ugrupowania w ostatnich wyborach samorządowych (z kwietnia 2024 r.). Według definicji słownikowej poprzez determinantę rozumieć należy czynnik wpływający decydująco na coś lub na kogoś³. W oparciu o literaturę przedmiotu, przez determinanty wyborcze rozumie się zbiór czynników mających bezpośredni lub pośredni wpływ na preferencje elektoratu i ostateczny rezultat elekcji⁴. Determinantami wyniku wyborczego kandydata mogą być postulatory kampanijne, długoletnia obecności w polityce bądź kontakt z wyborcą lub jego brak. Najczęściej jednak jako determinanty decyzji podejmowanych przez wyborców wskazuje się czynniki ekonomiczne, socjologiczne oraz psychologiczne⁵. Warto również wskazać uwarunkowania samego uczestnictwa wyborczego. Uczestnictwo wyborcze warunkowane może być relacjami na linii obywatel – ład instytucjonalny lub poprzez wpływ struktury społecznej na partycypację wyborczą⁶. W artykule przyjęto następującą typologię determinant: wyróżniono determinanty personalne (związane bezpośrednio z kandydatem) oraz społeczne (odnoszące się do nastrojów i opinii publicznej). Artykuł, koncentrując się na samej postaci byłego włodarza, nakreśla pewien obraz jego działalności i aktywności kampanijnej w wyborach z 2024 r., jak i w poprzednich wyborach w celu identyfikacji czynników, które przyczyniły się do spadku jego popularności. Istotnym aspektem artykułu jest silne zaakcentowanie alienacji władzy od obywateli jako główna determinanta wpływająca na wynik wyborczy. Wskazane w artykule błędy popełnione w kampanii wyborczej Wojciecha Szczurka pozwolą również na zrozumienie mechanizmów kształtujących preferencje wyborcze i sam wynik wyborów.

Wybór tematu podyktowany jest małą liczbą opracowań w kwestii sytuacji wyborczej i politycznej w Gdyni oraz zaskakującym wynikiem wyborczym po ponad dwóch dekadach przewidywalności, zwłaszcza w wyborach na urząd prezydenta miasta. Artykuł ma odpowiedzieć na postawione pytania badawcze:

- czym charakteryzują się wybory samorządowe w Polsce?

³ Zob. *Determinanta*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/102016/determinanta> [dostęp: 10.06.2024].

⁴ M. Buć, *Determinanty aktywności politycznej wyborców*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 7, s. 120.

⁵ M. Żerkowska-Balas, I. Lyubashenko, A. Kwiatkowska, *Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 1997–2015*, „Studia Socjologiczne” 2016, nr 4 (223), s. 71.

⁶ M. Cześnik, *Partycypacja wyborcza w Polsce*, Warszawa 2007, s. 70, 113.

- jakie były przyczyny przegranej Wojciecha Szczurka w wyborach samorządowych w 2024 r.?
- w jaki sposób prowadzone były poprzednie kampanie wyborcze Wojciecha Szczurka?
- jakie elementy kampanii wyborczej z 2024 r. ostatecznie wpłynęły na wynik głosowania?

W celu rozwiązania problemu poznawczego wykorzystano następujące metody badawcze: metodę analizy dokumentów i tekstów zastanych, metodę formalnoprawną poprzez analizę aktów prawnych oraz metodę ilościową opierając się na danych statystycznych. Wybrane metody umożliwią przedstawienie problemu badawczego w jak najszerzym spektrum, obejmując wieloaspektowość zagadnienia.

Specyfika wyborów samorządowych w Polsce

Wybory samorządowe są złożonym procesem. W Polsce nie są one jeszcze wystarczająco zakorzenione, jako że Polska jest państwem tak zwanej „młodej demokracji”. Warto tu wspomnieć, że samorząd terytorialny istniał na ziemiach polskich już w czasie zaborów, następnie w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w okresie Polski Ludowej do 1950 r.⁷ Jednak dopiero od 1990 r. samorząd terytorialny funkcjonuje na nowych zasadach, a przedstawiciele każdego organu samorządu terytorialnego wybierani są w demokratycznych wyborach. Najważniejszym dokumentem, w którym zawarto precyzyjnie kompetencje i zadania poszczególnych jednostek samorządu, jest ustawa z dn. 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym⁸. O zasadach i regułach przeprowadzania elekcji stanowi Kodeks wyborczy z 2011 r. Wielokrotnie nowelizowany Kodeks wyborczy spowodował zmiany w samej procedurze wyborczej oraz w zakresie wytyczania okręgów wyborczych. Od lat w wyborach samorządowych zaobserwować można małą frekwencję wyborczą, a to spowodowane może być między innymi niestabilnością systemu wyborczego⁹. Wybory samorządowe powinny być jednak ważną częścią aktywności obywatelskiej społeczeństwa. To właśnie w tych wyborach

⁷ Ł. Małota, *Samorząd terytorialny w Polsce. Od okresu międzywojennego do czasów współczesnych*, Łódź 2020, s. 8–9.

⁸ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95.

⁹ R. Miernik, *Charakterystyka wyborów samorządowych w Polsce*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2019, nr 24, s. 89.

wybijamy włodarzy swoich lokalnych ojczyzn. Wybory te są jednak często postrzegane przez opinię publiczną jako drugorzędne. W ich wyniku nie powstaje rząd ani nie są wybierane władze centralne. Co więcej, kompetencje wybieranych w tychże wyborach organów samorządu terytorialnego nie są powszechnie znane. Prawdopodobnie to kolejna przyczyna, dla której obywatele rzadziej decydują się na udział w wyborach samorządowych niż w wyborach parlamentarnych czy prezydenckich. Choć w literaturze wskazuje się jednak, że powodem absencji wyborczej może być również zadowolenie obywateli z funkcjonowania systemu¹⁰. Wówczas obywatele nie chodzą na wybory, ponieważ nie chcą zmian, są zdania, że nie ma potrzeby zabierania głosu w mało istotnych z ich punktu widzenia sprawach. Poniżej tabela ilustrująca frekwencję wyborczą w wyborach samorządowych na przestrzeni ponad 30 lat.

Tabela 1: Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w latach 1998–2024 w pierwszych turach

Rok wyborów	Frekwencja
2024	51,99%
2018	48,83%
2014	47,40%
2010	47,32%
2006	45,99%
2002	44,23%
1998	45,35%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Państwowej Komisji Wyborczej.

Według badań CBOS z maja 2018 r. dla 25% badanej populacji wybory samorządowe są bardzo interesujące, natomiast dla 44% są raczej interesujące, ponadto osoby deklarujące bardzo duże zainteresowanie polityką są w ponad 90% zainteresowane również wyborami samorządowymi, zupełnie inaczej wygląda grupa o niewielkim zainteresowaniu polityką, tutaj zainteresowanie lokalnymi wyborami deklaruje tylko 54%¹¹. Ordynacja wyborcza w wyborach samorządowych jest dosyć skomplikowana i nieprzystępna dla przeciętnego obywatela, to też prawdopodobnie tłumaczy absencję wyborczą. Niezrozumienie bądź nieznamość

¹⁰ M. Cześnik, *Partycypacja wyborcza w Polsce*, Warszawa 2007, s. 20.

¹¹ *Zainteresowanie wyborami samorządowymi i gotowość do udziału w nich*, „CBOS. Komunikat z badań” 2018, nr 59, s. 1–3.

zasad głosowania powoduje niechęć. Istotną cechą wyborów samorządowych jest również większa możliwość udziału komitetów niepartyjnych, które mają znacząco większe szanse na zdobycie poparcia społecznego niż w wyborach parlamentarnych czy prezydenckich¹². Ta reguła sprawdzała się i znów się potwierdziła w Gdyni, gdzie od wielu lat wybory na prezydenta wygrywał kandydat „Samorządności”, czyli ugrupowania niebędącego żadną partią polityczną, również to ugrupowanie posiadało większość w radzie miejskiej. Ostatnie wybory wygrała w drugiej turze kandydatka komitetu wyborczego wyborców „Gdyński Dialog” niebędąca członkiem żadnej partii politycznej. Bardzo podobna sytuacja miała dotychczas miejsce w Toruniu. Przez ostatnie lata urząd prezydenta miasta sprawował Michał Zaleski, będący przedstawicielem społecznego ugrupowania, niepowiązanego z żadną partią „Czas na Gospodarza”, później „Czas Gospodarzy”. Zaleski przegrał ostatnie wybory z wielu powodów, a między innych z tytułu podjęcia się współpracy z politykami prawicy. Zauważyć można, że dla wyborców ważna jest osobność kandydata, a nie jego przynależność do danej partii politycznej¹³.

Elementy składowe wysokiego wyniku wyborczego

Wynik wyborczy to najlepszy sprawdzian dla działalności polityka. Najprościej ujmując, wynik wyborczy to procent ważnie oddanych w dniu wyborów głosów na danego kandydata/kandydatkę czy na komitet wyborczy. W przypadku wyborów wójta, burmistrza czy prezydenta miasta Kodeks wyborczy stanowi o konieczności uzyskania minimum 50% ważnie oddanych głosów, aby uzyskać mandat. Na wynik ma wpływ wraz z czasem zmęczenie elektoratu i narastające niezadowolenie. Gwarantem reelekcji jest z pewnością sprawowanie urzędu przy pełnej aprobacie mieszkańców, a zwłaszcza zadowolenia z podejmowanych przez władzę działań. Jeżeli wóldarz danego miasta czy wsi zapomina o zaspokajaniu potrzeb mieszkańców i staje się to dla niego kwestią drugorzędną, szanse na reelekcję realnie maleją. Wynik wyborczy warunkowany jest, co widoczne dosyć wyraźnie na przykładzie wyborów samorządowych, determinantami personalnymi jak

¹² R. Glajcar, *Podmioty rywalizacji wyborczej w miastach na prawach powiatu (na przykładzie województwa śląskiego)*, [w:] *Wybory samorządowe 2010*, red. M. Kolczyński, W. Wojtasik, Sosnowiec 2011, s. 121.

¹³ G. Kocot, *Wybory samorządowe 2014 w Polsce: przepisy wyborcze, frekwencja i wyniki*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ” 2015, nr 11, s. 41.

i społecznymi (określonymi na potrzeby artykułu we wprowadzeniu). W Tczewie od 14 lat prezydentem był Mirosław Poblócki, który cieszył się znaczącym poparciem wśród tczewian. Jednak w wyborach z kwietnia 2024 r. nie został ponownie wybrany na prezydenta, co było efektem podejmowanych działań niespełniających oczekiwań mieszkańców¹⁴. Przez ostatnie pięć lat w Gdyni narastało niezadowolenie społeczne z działań samego włodarza oraz miejskich urzędników. Wynik wyborczy odzwierciedla więc stopień aprobaty wśród mieszkańców, jest wyrazem zadowolenia, wdzięczności bądź zmęczenia i niechęci wobec władz miasta. Jest to również obraz stopnia zaangażowania obywatelskiego, a w Gdyni efektem słabych działań profrekwencyjnych (w pierwszej turze frekwencja wyniosła 54,3%, w drugiej turze 42,9%¹⁵).

Kampanie wyborcze i wybory samorządowe w Gdyni (2002–2018)

Wojciech Szczurek objął stanowisko po Franciszce Cegielskiej. W 1998 r. został wybrany przez ówczesnych radnych na urząd prezydenta. Pierwsze zwycięstwo w bezpośrednich wyborach samorządowych Szczurka to 2002 r. z wynikiem 77,3%. Następne wybory w 2006 r. przyniosły kolejne zwycięstwo, tym razem na poziomie 85,81% (głos oddało 82 438 osób, przy frekwencji 48,2%), kolejne w 2010 r. z wynikiem 87,4% (głos oddało 80 345 osób, przy frekwencji 46,9%), wybory w 2014 r. to zwycięstwo z wynikiem 79% (głos oddało 67 984 osoby, przy frekwencji 45,2%). Ostatnie wygrane wybory odbyły się w 2018 r. i przyniosły wynik na poziomie 67,88% (głos oddało 75 691 osób, przy frekwencji 59,8%).

Jak wielokrotnie podkreślano w ostatniej kampanii wyborczej, są w Gdyni mieszkańcy, którzy nie znają Gdyni pod innymi rządami niż Wojciecha Szczurka¹⁶. Przed wyborami samorządowymi w 2010 r. sytuacja na gdyńskiej scenie politycznej była zdecydowana i jednoznaczna. Wysokie miejsca Gdyni w różnych rankingach, np. za wysoki poziom edukacji, jako miasto sprzyjające rozwojowi biznesu czy miasto, w którym żyje się bardzo dobrze. Jeden z artykułów

¹⁴ K. Katka, *Prezydent Tczewa traci władzę po 14 latach. Nie pomogło poparcie znanych samorządowców i PO*, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,30909012,prezydent-tczewa-traci-wladze-po-14-latach-nie-pomoglo-poparcie.html> [dostęp: 26.04.2024].

¹⁵ *Frekwencja w wyborach Wójtów, Burmistrzów i Prezydentów Miast*, <https://wybory.gov.pl/samorzad2024/pl/frekwencja/Koniec/pow/226200?elections=wbp> [dostęp: 26.04.2024].

¹⁶ J. Och, *Tym razem Wojciech Szczurek miał z kim przegrać*, „Gość Dnia Radia Gdańsk”, Radio Gdańsk, audycja radiowa z dnia 11 kwietnia 2024 r.

z 2010 r. opublikowany na portalu Trójmiasto.pl zatytułowany został *Gdynia: prezydencka bitwa na niby*¹⁷, tytuł świadczy o przewidywalności wyniku wyborczego w mieście. Rok 2010 to moment szczytu rozwoju miasta, a zarazem popularności samego władarza. W tym czasie odnotowano wzrost liczby podmiotów gospodarczych, oddano do użytkowania więcej mieszkań niż w roku poprzednim, zanotowano wzrost przeładunków w gdyńskim porcie oraz zwiększony ruch pasażerski na terminalu promowym¹⁸. Właśnie w 2010 r. do użytku oddany został stadion rugby, podpisano umowę na rozbudowę infrastruktury portowej, również w tym roku Gdynia stała się plenerem dla filmu *Czarny Czwartek*. Do tego sukcesu przyczynił się z pewnością fakt, że Gdynię nie rządzi żadna partia, tylko społeczny ruch „Samorządność”. W przekonaniu wielu mieszkańców Gdyni rządy Wojciecha Szczurka to niejako kontynuacja rządów Franciszki Cegielskiej, która od samego początku zyskała ogromne poparcie społeczne, to ona dała początek wielu inwestycjom w mieście. Tym samym „walka” o prezydenturę w 2010 r. była iluzoryczna, a dla Wojciecha Szczurka była formalnością. Kampania Wojciecha Szczurka z 2010 r. cechowała się niską aktywnością samego kandydata, była bardziej skupiona na promowaniu jego komitetu¹⁹. Przez wiele lat w radzie miejskiej przeważającą większość posiadała „Samorządność”. Trudno zatem dziwić się, że wiele sukcesów zostało przypisanych temu ugrupowaniu, ponieważ przez wiele lat samodzielnie podejmowano decyzje. Oczywiście oddać należy, że dokonało się wiele pozytywnych zmian w Gdyni. Niemniej, można się tylko zastanowić, czy pod innymi rządami rozwój Gdyni mógłby być jeszcze efektywniejszy? Gdynianie nie mieli możliwości się o tym przekonać, ponieważ ugrupowanie Wojciecha Szczurka zdominowało miejsca w radzie miasta, a także skutecznie przez długi okres zabezpieczyło dostęp do stanowiska prezydenta.

Wynik wyborczy z 2010 r. tylko utwierdził gdyńskie władze o wysokim poziomie zaufania społecznego – na Wojciecha Szczurka głos oddało aż 80 tys. mieszkańców, podczas gdy uprawnionych do głosowania było niecałe 200 tys. osób²⁰.

¹⁷ M. Sielski, *Gdynia: prezydencka bitwa na niby*, <https://trojmiasto.pl/wiadomosci/Gdynia-prezydencka-bita-na-niby-n42856.html> [dostęp: 29.04.2024].

¹⁸ *Sytuacja ekonomiczno-społeczna w Gdyni w 2010 roku*, <https://bip.um.gdynia.pl/2010,1765/sytuacja-spoeczno-ekonomiczna-gdyni-w-2010-r,402067> [dostęp: 30.05.2024].

¹⁹ M. Iwanowska, M. Łosiewicz, *Trójmiasto – trzy podobne czy różne miasta. Wybory na prezydentów miast w Gdańsku, Gdyni i Sopocie w 2010 roku*, [w:] *Prezydenci miast: analiza rywalizacji w wyborach samorządowych*, red. Ł. Tomczak, Wrocław 2012, s. 151.

²⁰ *Wybory samorządowe 2010*, <https://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/220000/226201.html#tabs-6> [dostęp: 29.04.2024].

Bardzo wysoki wynik był dowodem na odpowiedzialne i skuteczne rządy spotykające się z aprobatą mieszkańców. Tak wysoki wynik to dla niektórych samorządowców przykład, ilustrujący w jaki sposób zabiegać o wyborcę. Jego działania w trakcie trwania kadencji były dla mieszkańców najlepszym świadectwem. Powstaje jednak pytanie, czy już wtedy można upatrywać początku końca prezydenta Wojciecha Szczurka? Jak już wcześniej wspomniano, bierność obywatelska może być postrzegana jako przyzwolenie na działanie władz, co może prowadzić do alienacji władzy lokalnej²¹. W przypadku Gdyni można się tylko zastanawiać, czy nie stało się odwrotnie, duże poparcie paradoksalnie mogło przyczynić się do alienacji włodarza.

Po ogłoszeniu wyników wyborów samorządowych w 2014 r. i po ponownym wyborze Wojciecha Szczurka, Pawła Adamowicza oraz Jacka Karnowskiego na urząd prezydenta na łamach trójmiejskiego portalu pojawiła się kwestia proponowanego niegdyś ograniczenia liczby kadencji. Przytoczone zostały trzy konkretne powody, dla których powinno się poważnie zastanowić nad wprowadzeniem takiego ograniczenia. Po pierwsze, urzędujący prezydenci bardzo często w trakcie kampanii zachęcają do prolongaty sprawowanego przez siebie władztwa z powodu konieczności dokończenia rozpoczętych jeszcze za poprzedniej kadencji spraw. Po drugie, przyzwyczajenie do sprawowanego urzędu powoduje niekiedy chroniczne popełnianie błędów bez wyciągania wniosków na przyszłość, co stwarza swego rodzaju poczucie bezkarności. Po trzecie, urzędujący prezydenci powinni stopniowo wprowadzać w zakres zagadnień lokalnych, tak jednak nie jest, ponieważ nie ma sensu uczyć następcy, skoro i tak następca prezydentem nie zostanie²².

Wprowadzenie dwukadencyjności budziło od samego początku wiele kontrowersji. Obawiano się zbyt dużej rotacji na stanowiskach włodarzy, chociaż wskazywano również problem wielokadencyjności, która powodowała brak zmian w zarządach miast i gmin²³. Przez ostatnie 10 lat brakowało w Gdyni kontrkandydata, który zmobilizowałby samego prezydenta i jego podwładnych do podjęcia realnej walki o stanowiska, a przede wszystkim o samo miasto i mieszkańców. Odnieść można wrażenie, że ostatnia elekcja była dla Wojciecha Szczurka

²¹ J. Pokładecki, *Partycypacja a lokalny system polityczny*, „Eastern Review” 2018, nr 7, s. 107.

²² M. Stąporek, *Piąta kadencja prezydentów Trójmiasta. Czas na ograniczenie liczby kadencji*, <https://trojmiasto.pl/wiadomosci/Piata-kadencja-prezydentow-Trojmiasta-Czas-na-ograniczenie-liczby-kadencji-n85752.html> [dostęp: 29.04.2024].

²³ A. Gendźwiłł, P. Swianiewicz, *Czy potrzebujemy limitu kadencji w samorządzie?*, „Fundacja im. Stefana Batorego” 2017, styczeń, s. 1.

kolejną formalnością i nie została potraktowana jako szansa na podkreślenie służebnej roli, pełnionej przez urzędującego prezydenta wobec wyborców. Ci ostatni prawdopodobnie dostrzegli, że to nie o nich toczyła się gra i dali temu wyraz przy urnach wyborczych 7 kwietnia. Jak zauważa politolog Paweł Trawicki, „kariera prezydenta Szczurka zaczęła się i kończy dzięki albo ze względu na kobiety”²⁴, ponieważ początek Wojciech Szczurek zawdzięcza współpracy z Franciszką Cegielską, która odchodząc, namaściła swojego następcę, a koniec prezydentury to zwycięstwo Aleksandry Kosiorek.

Błędy w kampanii wyborczej Wojciecha Szczurka

Wyborca mimo licznych analiz i przeprowadzonych sondaży nie jest do końca przewidywalny. Wyborca ma pewną niewygodną zarówno dla politologów, jak i dla polityków cechę, jego preferencje polityczne mogą się bardzo szybko i łatwo zmienić się w czasie. Dlatego warto tutaj wyróżnić czynniki determinujące chwiejność wyborczą. Mogą być to motywy stabilne, mobilizujące wyborcę do podjęcia analogicznego zachowania wyborczego względem poprzedniej elekcji albo motywy doraźne, które mobilizują wyborców w trakcie jednych wyborów i tracą swoją istotność przy kolejnych²⁵. W przypadku wyborów samorządowych w kwietniu 2024 r., w Gdyni zdecydowały motywy doraźne, jakimi były chęć zmiany i zakończenie nieefektywnej polityki miasta. Jedną z głównych determinant personalnych, jest przypuszczenie, że dawny już władarz Gdyni wierzył, jak widać niesłusznie, że mieszkańcy byli, są i będą wierni jego osobie i działalności. Ponadto, przypuszczać można, że Wojciech Szczurek uważał, że jego osoba jest nadal bardzo pozytywnie odbierana przez mieszkańców, a niekiedy wręcz bezkrytycznie. Tak więc, pewność o istnieniu wystarczająco szerokiego żelaznego elektoratu spowodowała najprawdopodobniej fakt, że Wojciech Szczurek zwyczajnie zapominał, jak to jest zabiegać o głosy wyborców.

Istotnym również jest fakt istnienia zjawiska *volatility*, czyli zmienności wyborczej rozumianej jako przepływ elektoratu²⁶. Wyborcy, gdynianie mieli ponad pięć

²⁴ P. Radziejewicz, *Kariera Szczurka zaczęła się i kończy przez kobiety. Czy w Gdyni zadział „efekt Franki”?*, <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,189662,30876662,kariera-szczurka-zaczela-sie-i-konczy-przez-kobiety-czy-w.html> [dostęp: 29.04.2024].

²⁵ A. Turska-Kawa, *Determinanty chwiejności wyborczej*, Katowice 2015, s. 22.

²⁶ J. Sielski, *Przyczyny i cechy wyróżniające polski system partyjny*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2005 roku*, red. D. Karnowska, Toruń 2008, s. 25.

i pół roku na znalezienie odpowiedzi przy czym nazwisku postawią w dniu wyborów znak X. Elektorat Wojciecha Szczurka zrewidował swoje poglądy i w większości zagłosował niejako przeciwko niemu, oddając głos na innego kandydata bądź kandydatkę.

Kampania prezydenta Szczurka od samego początku charakteryzowała się małą aktywnością wśród mieszkańców, a zaskakująco wysoką w mediach społecznościowych. 29 stycznia 2024 r. opublikowano w Dzienniku Ustaw rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie zarządzenia wyborów wraz z kalendarzem wyborczym. Zgodnie z art. 2 wyznaczono wybory na niedzielę 7 kwietnia 2024 r.²⁷ Od dnia ogłoszenia daty wyborów samorządowych Wojciech Szczurek opublikował na swoim profilu na Facebooku aż 165 postów. Kontrkandydat Tadeusz Szemiot zamieścił na swoim profilu około 90 wpisów, Aleksandra Kosiorek była najmniej aktywna na Facebooku, zamieściła 71 postów. Patrząc na te dane, nasuwa się prosty wniosek, że najkorzystniejszą formą kampanii wyborczej w Gdyni okazała się obecność między mieszkańcami. Dominującą aktywnością prezydenta Szczurka były ostatnimi czasy zamknięte wydarzenia, podczas których spotykano się w określonym gronie i wręczano różne nagrody. Tym samym łatwo jest uzasadnić szeroką działalność internetową byłego prezydenta. Zamieszczał informacje o udziale w zorganizowanych wydarzeniach, podczas gdy kontrkandydaci zamieszczali informacje o spotkaniach z mieszkańcami.

Niszczenie materiałów wyborczych, banerów, plakatów to już wręcz norma w trakcie kampanii wyborczej. W Gdyni z przykrością należy stwierdzić, że często dewastowanymi były materiały wyborcze przygotowane przez Komitet Wyborczy Wyborców „Samorządność”. Co mogło leżeć u podłoża takiego zjawiska? Może fakt, że była to jedyna forma przekazu do byłego włodarza Gdyni, który unikał bezpośredniego kontaktu z potencjalnym wyborcą. Warte uwagi jest również zachowanie Wojciecha Szczurka podczas gdyńskiej debaty gospodarczej. Prezydent, mimo prośby moderatora debaty o pozostanie na czas rozmów kulturalnych, jako pierwszy opuścił salę po zakończeniu wydarzenia. Tuż przed samymi wyborami samorządowymi odbyły się jeszcze dwie debaty: w TVP Gdańsk i w Radiu Gdańsk. Podczas debaty zrealizowanej w regionalnym oddziale Telewizji Polskiej, Wojciech Szczurek w odpowiedzi na jedno z pytań opowiedział widzom, jak ważne jest kształcenie przyszłych kadr dla elektrowni atomowej

²⁷ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 stycznia 2024 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m. st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, Dz.U. 2024, poz. 109.

w Żarnowcu²⁸. Tu należy dodać, że planowane inwestycje w tym sektorze w regionie pomorskim będą realizowane w gminie Choczewo. Rozpoczęta w 1982 r. budowa elektrowni w Żarnowcu nie została dokończona. Ani poprzednie, ani obecne władze nie zamierzają reaktywować tego projektu. W debacie zorganizowanej przez Radio Gdańsk, Wojciech Szczurek nie wziął udziału²⁹.

Kolejnym istotnym faktem było wykorzystywanie miejskiej gazety „Ratusz” do zamieszczania artykułów o działalności Urzędu Miejskiego. Przykładem może być jeden z ostatnich numerów miejskiej gazety, który ukazał się jeszcze przed wyborami. Już na pierwszej stronie widoczna jest informacja o ogłoszeniu przetargu na budowę obwodnicy Witomina (pod tekstem zdjęcie Wojciecha Szczurka wraz z wiceprezydentem Markiem Łucykiem oraz wiceprzewodniczącymi Rady Miasta Jakubem Ubychem, każdy z panów kandydował w nadchodzących wyborach)³⁰. Kolejna informacja dotyczy Parku Centralnego, który otrzymał nagrodę tygodnika „Zawsze Pomorze”³¹. Z kolejnej strony można dowiedzieć się, że Gdynia otrzymała nagrodę Miasta Przyjaznego Mieszkańcom, a Wojciech Szczurek otrzymał tytuł „Prezydenta Kadencji” w wyniku przeprowadzonego przez portalsamorządowy.pl konkursu „Samorządowiec kadencji”. We wcześniejszym numerze na pierwszej stronie również widnieje zdjęcie prezydenta z dwoma towarzyszami, w tym samym składzie co poprzednio, który zapowiada budowę krytej pływalni w Chwarznie-Wiczlinie³². Również w wydaniu z końca marca 2024 r. przedstawione zostało podsumowanie VIII kadencji samorządu, podsumowanie zajęło aż 12 stron³³. Pozostali kandydaci ubiegający się o urząd prezydenta miasta nie mieli możliwości „reklamowania” ani swojej osoby, ani swoich obietnic wyborczych. Gazeta miejska stała się na okres bezpośrednio poprzedzający wybory niemalże ulotką wyborczą Wojciecha Szczurka i jego bliskich współpracowników również kandydujących do Rady Miasta. Jeszcze zanim ruszyła oficjalna kampania, mieszkańcy otrzymywali w styczniu 2024 r. gazetki podsumowujące

²⁸ Debata „Pomorze Wybiera – Gdynia”, TVP3 Gdańsk, 3.04.2024, <https://gdansk.tvp.pl/76771714/debata-pomorze-wybiera-gdynia> [dostęp: 20.04.2024].

²⁹ Radio Gdańsk, *O drogach, edukacji i turystyce. Kandydaci na prezydenta Gdyni spotkali się na debacie wyborczej*, <https://radiogdansk.pl/wiadomosci/region/trojmiasto/2024/04/04/o-drogach-edukacji-i-turystyce-kandydaci-na-prezydenta-gdyni-spotkali-sie-na-debacie-wyborczej/> [dostęp: 20.04.2024].

³⁰ „Ratusz. Informacje Rady i Prezydenta Gdyni” 2024, nr 1573, s. 1.

³¹ Ibidem, s. 1.

³² „Ratusz. Informacje Rady i Prezydenta Gdyni” 2024, nr 1572, s. 1.

³³ Ibidem, s. 7–18.

ostatnie lata prezydentury Szczurka zatytułowane „Wiadomości gdyńskie”³⁴. Ważne również było to, że przez ostatnie sześć lat urząd miejski rozrósł się znacząco, dając zatrudnienie sporej ilości osób, która rosła odwrotnie proporcjonalnie do realizowanych zadań i inwestycji w mieście. Co więcej, wiele lokali i budynków należących do Urzędu Miasta zmieniło swoją specyfikę. Oprócz głównej siedziby Urzędu Miasta istnieją dodatkowe komórki urzędu rozlokowane niemalże w całym mieście. Wydziałów niemieszczących się w gmachu ratusza jest aż 13. Ciekawym przypadkiem jest nieistniejący już Wydział Ochrony Dziedzictwa. Wydział został utworzony w 2018 r., a naczelnikiem został Marek Stępa, który do 2018 r. sprawował funkcję wiceprezydenta miasta. Referat zlikwidowano w momencie odejścia naczelnika wydziału na emeryturę³⁵. Pojawia się więc podejrzenie, że wydział został powołany do życia, aby zapewnić byłemu wiceprezydentowi miejsce pracy.

Dodatkowym błędem Wojciecha Szczurka było wykorzystanie kampanii informacyjnej „Razem na 100-lecie Gdyni” z jego własnym zdjęciem niemalże na samym środku przygotowanych na rzecz kampanii grafik. Plakaty i reklamy z wizerunkiem prezydenta widniały na autobusach i trolejbusach miejskich, na billboardach oraz w gablotach rad dzielnic. Było to wykorzystanie piastowanego urzędu do prowadzonej kampanii wyborczej jako poszukiwanie dodatkowych możliwości poza limitami kampanijnymi określonymi w przepisach. Jak podkreślał kandydat Koalicji Obywatelskiej na prezydenta, Tadeusz Szemiota, to nie kampania informacyjna tylko kampania wyborcza³⁶. Poszukiwanie możliwie szerokich kanałów komunikacji z wyborcami mogło oznaczać albo pewność Wojciecha Szczurka, albo realną obawę o utratę piastowanego stanowiska. To prawdopodobnie kolejna determinanta zaskakującego wyniku wyborczego Wojciecha Szczurka, ponieważ domniemywać można, że wyborcy zauważyli tę niesprawiedliwość w stosunku do pozostałych kandydatów. Kodeks wyborczy ustanawia limity wydatków na agitację wyborczą. W Gdyni, która jest gminą liczącą powyżej 40 tys. mieszkańców w przypadku wyborów do rady gminy, limit wynosi iloczyn kwoty przypadającej na jednego radnego (1 717,85 zł) i liczby mandatów przypadających

³⁴ „Wiadomości Gdyńskie” 2023, III kwartał, s. 1–2.

³⁵ P. Szczurba, *Naczelnik na emeryturę, wydział do likwidacji. Zmiany w UM w Gdyni*, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Emerytura-naczelnika-wydzial-zlikwidowany-Zmiany-w-UM-w-Gdyni-n187919.html> [dostęp: 15.04.2024].

³⁶ M. Sielski, *Kandydat PO: Szczurek promuje się za miejskie pieniądze*, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Kandydat-PO-Szczurek-promuje-sie-za-miejskie-pieniadze-n186232.html> [dostęp: 28.04.2024].

na okręg bądź na okręgi, w których komitet wyborczy zarejestrował kandydatów³⁷. Natomiast kandydat na prezydenta w mieście do 500 tys. mieszkańców jest ograniczony limitem wynoszącym pomnożoną liczbę mieszkańców przez kwotę 60 groszy.

Wybory samorządowe są mniej emocjonujące dla wyborców, a zwłaszcza dla młodych. Młodzi wyborcy rzadziej decydują się na udział w wyborach z kilku powodów: negatywnych odczuć co do życia politycznego, brak poczucia realnego wpływu na rzeczywistość czy brak powodów, dla których warto angażować się w życie polityczne³⁸. Co więcej, w przypadku wyborów samorządowych, przepisy dotyczące zasad udziału w głosowaniu mogą również zniechęcać młodych wyborców. Jeżeli chcemy zagłosować poza miejscem zameldowania, musimy udać się do urzędu i dopełnić kilku formalności w celu dokonania zmiany stałego obwo-du głosowania. W teorii jest to dosyć prosta procedura, w praktyce niekoniecznie. Przede wszystkim potrzeba czasu, aby w godzinach urzędowania udać się do odpowiedniego referatu i załatwić tę sprawę. Ponadto jednym z koniecznych dokumentów jest posiadanie potwierdzenia zamieszkania pod deklarowanym adresem za pomocą umowy najmu czy też opłaconego rachunku za prąd³⁹. Niemniej jednak nie można zapominać o młodych mieszkańcach Gdyni, którzy jednak choć w niewielkiej skali wzięli udział w wyborach samorządowych. Prezydent Szczurek w swoim programie zapomniał o ludziach młodych, nie posiadał oferty programowej skierowanej do grupy wiekowej 18–29 lat. Jego postulaty wyborcze sprowadzały się najczęściej do realizacji inwestycji drogowych czy polepszenia jakości komunikacji miejskiej. Brakuje jednak konkretnych rozwiązań dla młodego gdynianina, który zamiast pracować w Gdańsku lub Sopocie mógłby znaleźć zatrudnienie na terenie swojego miasta, gdyby tylko miał taką możliwość.

³⁷ M. Rozalska, *Nowe limity wydatków na kampanię w wyborach samorządowych już obowiązują (dokument)*, <https://samorząd.pap.pl/kategoria/wybory-samorzadowe-2024/nowe-limity-wydatkow-na-kampanie-w-wyborach-samorzadowych-juz> [dostęp: 11.04.2024].

³⁸ A. Kądziela, *Partycypacja wyborcza młodych Polaków – uwarunkowania i wyzwania*, „Prawo i Polityka” 2019, nr 9, s. 121.

³⁹ K. Wiśniowska, *Dlaczego młodzi nie poszli na wybory? Powody są przyziemne*, <https://krytyka-polityczna.pl/kraj/dlaczego-mlodzi-nie-poszli-na-wybory-powody-sa-przyziemne/> [dostęp: 29.04.2024].

Zakończenie

Wybory samorządowe z kwietnia 2024 r. dla Gdyni, a właściwie wynik tych wyborów był z pewnością zaskoczeniem dla wielu politologów, dla mieszkańców i zapewne dla samego Wojciecha Szczurka. Okazało się, że powtarzane hasła, niedostosowywane do potrzeb wyborców, o ile przynosiły efekt w poprzednich wyborach, w tych zwyczajnie się zdewaluowały. W wyniku ostatnich wyborów samorządowych dokonała się w Gdyni zmiana, która umotywowana była zmęczeniem gdynian i brakiem wsłuchania się w zgłaszane przez mieszkańców problemy. Alienacja włodarza od mieszkańców spowodowała niechęć i poczucie znikomego zainteresowania „zwykłymi” obywatelami. Artykuł umożliwił odpowiedź na postawione pytania badawcze, pokazując, że wieloletnie sprawowanie władzy może powodować zatracenie myślenia o wyborcach. Włodarz Gdyni mógł mieć poczucie, że jego pozycja jest niezachwiana i nie spodziewał się, że przegrana jest w ogóle możliwa. Gdynianie dali upust swoim emocjom i niezadowoleniu przy urnach wyborczych, pokazując, że Gdynia potrzebuje nowej władzy. Jak mówi nowo wybrana prezydent miasta Aleksandra Kosiorek: „w Gdyni dokonała się turkusowa rewolucja”, turkusowa, ponieważ jest to kolor kojarzony z ugrupowaniem „Gdyński Dialog”. Pytaniem otwartym pozostaje kwestia przyszłych wyborów samorządowych, czy wieloletni prezydent za pięć lat znów stanie do rywalizacji o urząd.

Bibliografia

- Buc M., *Determinanty aktywności politycznej wyborców*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 7.
- Cześniak M., *Partycypacja wyborcza w Polsce*, Warszawa 2007.
- Debata „Pomorze Wybiera – Gdynia”, TVP3 Gdańsk, 3.04.2024, <https://gdansk.tvp.pl/76771714/debata-pomorze-wybiera-gdynia>.
- Frekwencja w wyborach Wójtów, Burmistrzów i Prezydentów Miast*, <https://wybory.gov.pl/samorzad2024/pl/frekwencja/Koniec/pow/226200?elections=wbp>.
- Gendźwił A., Swianiewicz P., *Czy potrzebujemy limitu kadencji w samorządzie?*, „Fundacja im. Stefana Batorego” 2017, styczeń.
- Głajcar R., *Podmioty rywalizacji wyborczej w miastach na prawach powiatu (na przykładzie województwa śląskiego)*, [w:] *Wybory samorządowe 2010*, red. M. Kolczyński, W. Wojtasik, Sosnowiec 2011.

- Iwanowska M., Łosiewicz M., *Trójmiasto – trzy podobne czy różne miasta. Wybory na prezydentów miast w Gdańsku, Gdyni i Sopocie w 2010 roku*, [w:] *Prezydenci miast: analiza rywalizacji w wyborach samorządowych*, red. Ł. Tomczak, Wrocław 2012.
- Kądziała A., *Partycypacja wyborcza młodych Polaków – uwarunkowania i wyzwania*, „Prawo i Polityka” 2019, nr 9.
- Katka K., *Prezydent Tczewa traci władzę po 14 latach. Nie pomogło poparcie znanych samorządowców i PO*, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,30909012,prezydent-tczewa-traci-wladze-po-14-latach-nie-pomoglo-poparcie.html>.
- Kocot G., *Wybory samorządowe 2014 w Polsce: przepisy wyborcze, frekwencja i wyniki*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ” 2015, nr 11.
- Kucharczyk M., *Prezydent rządził miastem od 22 lat. Sensacyjna porażka*, <https://wydarzenia.interia.pl/wybory/samorzadowe/news-prezydent-rzadzil-miastem-od-22-lat-sensacyjna-porazka,nId,7466331>.
- Małota Ł., *Samorząd terytorialny w Polsce. Od okresu międzywojennego do czasów współczesnych*, Łódź 2020.
- Miernik R., *Charakterystyka wyborów samorządowych w Polsce*, „Studia Politicæ Universitatis Silesiensis” 2019, nr 24.
- Och J., *Tym razem Wojciech Szczurek miał z kim przegrać*, „Gość Dnia Radia Gdańsk”, Radio Gdańsk, audycja radiowa z dnia 11 kwietnia 2024 r.
- Pokładecki J., *Partycypacja a lokalny system polityczny*, „Eastern Review” 2018, nr 7.
- Radio Gdańsk, *O drogach, edukacji i turystyce. Kandydaci na prezydenta Gdyni spotkali się na debacie wyborczej*, <https://radiogdansk.pl/wiadomosci/region/trojmiasto/2024/04/04/o-drogach-edukacji-i-turystyce-kandydaci-na-prezydenta-gdyni-spotkali-sie-na-debacie-wyborczej/>.
- Radziewicz P., *Kariera Szczurka zaczęła się i kończy przez kobiety. Czy w Gdyni zadział „efekt Franki”?*, <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,189662,30876662,kariera-szczurka-zaczela-sie-i-konczy-przez-kobiety-czy-w.html>.
- „Ratusz. Informacje Rady i Prezydenta Gdyni” 2024, nr 1572.
- „Ratusz. Informacje Rady i Prezydenta Gdyni” 2024, nr 1573.
- Rozalska M., *Nowe limity wydatków na kampanię w wyborach samorządowych już obowiązują (dokument)*, <https://samorząd.pap.pl/kategoria/wybory-samorzadowe-2024/nowe-limity-wydatkow-na-kampanie-w-wyborach-samorzadowych-juz>.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 stycznia 2024 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m. st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, Dz.U. 2024, poz. 109.
- Sielski J., *Przyczyny i cechy wyróżniające polski system partyjny*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2005 roku*, red. D. Karnowska, Toruń 2008.

- Sielski M., *Gdynia: prezydencka bitwa na niby*, <https://trojmiasto.pl/wiadomosci/Gdynia-prezydencka-bita-na-niby-n42856.html>.
- Sielski M., *Kandydat PO: Szczurek promuje się za miejskie pieniądze*, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Kandydat-PO-Szczurek-promuje-sie-za-miejskie-pieniadze-n186232.html>.
- Słomiński M., *Turkusowa rewolucja zmiotła prezydenta. Wyborcza sensacja czeka na ciąg dalszy*, <https://wydarzenia.interia.pl/wybory/samorzadowe/news-turkusowa-rewolucja-zmiotla-prezydenta-wyborcza-sensacja-cze,nId,7460942>.
- Stąporek M., *Piąta kadencja prezydentów Trójmiasta. Czas na ograniczenie liczby kadencji*, <https://trojmiasto.pl/wiadomosci/Piata-kadencja-prezydentow-Trojmiasta-Czas-na-ograniczenie-liczby-kadencji-n85752.html>.
- Szczerba P., *Naczelnik na emeryturę, wydział do likwidacji. Zmiany w UM w Gdyni*, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Emerytura-naczelnika-wydzial-zlikwidowany-Zmiany-w-UM-w-Gdyni-n187919.html>.
- Sytuacja ekonomiczno-społeczna w Gdyni w 2010 roku*, <https://bip.um.gdynia.pl/2010,1765/sytuacja-spoeczno-ekonomiczna-gdyni-w-2010-r,402067>.
- Turska-Kawa A., *Determinanty chwiejności wyborczej*, Katowice 2015.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych*, Dz.U. 2018, poz. 130.
- Ustawa z dnia 29 września 2022 r. o przedłużeniu kadencji organów jednostek samorządu terytorialnego*, Dz.U. 2022, poz. 2418.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95.
- „Wiadomości Gdynskie” 2023, III kwartał.
- Wiśniowska K., *Dlaczego młodzi nie poszli na wybory? Powody są przyziemne*, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/dlaczego-mlodzi-snie-poszli-na-wybory-powody-sa-przyziemne/>.
- Wybory samorządowe 2010*, <https://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/220000/226201.html#tabs-6>.
- Zainteresowanie wyborami samorządowymi i gotowość do udziału w nich*, „CBOS. Komunikat z badań” 2018, nr 59.
- Żerkowska-Balas M., Lyubashenko I., Kwiatkowska A., *Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 1997–2015*, „Studia Socjologiczne” 2016, nr 4 (223).